

Katarzyna Marciniak-Paprocka

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

Wydział Humanistyczny

Kształcenie osób niepełnosprawnych we Włoszech Training of disabled people in Italy

Streszczenie: Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie integracyjnego modelu kształcenia osób niepełnosprawnych we Włoszech. Jest on określany mianem pełnej integracji. Podejmowane przez włoski rząd działania zostały uregulowane w ustawie nr 517. Centrum szkoły i kształcenia jest każdy uczeń, bez względu na posiadane przez niego umiejętności. Można z całą pewnością stwierdzić, że model pełnej integracji realizowany we Włoszech jest bardzo bliski włączeniu społecznemu – włączeniu dzieci niepełnosprawnych w edukację masową.

Słowa kluczowe: niepełnosprawność, kształcenie integracyjne, Włochy

Abstract: The purpose of this article is to point to the integration model of education of people with disabilities in Italy. It is referred to as full integration. Taken by the Italian government actions been regulated in the Act No. 517. Center for school and education was every student, regardless of ability. One can definitely to say that the model of full integration presented in Italy is very close inclusive - inclusion of children with disabilities in mass education.

Keywords: disability, education, integration Italy

W ciągu minionego stulecia w niemal wszystkich cywilizowanych krajach podejmowane były działania mające na celu troskę o osoby z niepełnosprawnościami. Miało to miejsce zarówno w aspekcie prawnym – legislacyjnym, jak również na gruncie teoretycznym, co ma w efekcie bezpośrednie odzwierciedlenie w praktyce. Oprócz niezwykle istotnej troski pielęgnacyjnej, zwracano uwagę na społeczne, edukacyjne, a także zawodowe funkcjonowanie osób niepełnosprawnych.

Jednym z państw, w których funkcjonuje model integracji pełnej są Włochy.

Doświadczenia w zakresie edukacji integracyjnej we Włoszech miały ogromny wpływ na praktyki edukacyjne w stosunku do osób z niepełnosprawnościami w innych krajach. To właśnie we Włoszech miała miejsce pierwsza tak radykalna reforma systemu kształcenia, w której stanowczo zaprzestano praktyk segregacyjnych w szkolnictwie. Tym samym podważono istnienie szkół specjalnych, a edukację wszystkich dzieci skierowano do szkół masowych. W efekcie wszystkie uczniowie zaczęli uczęszczać do placówek powszechnych. Dziś o edukacji uczniów ze specjalnymi potrzebami mówi się głośno, a państwa dokładają wiele starań, by funkcjonowała ona na jak najwyższym poziomie.

Istotą integracyjnego podejścia we Włoszech jest „przygotowanie osób niepełnosprawnych do życia w społeczeństwie osób pełnosprawnych oraz ukształtowanie umiejętności współżycia i współpracy ludzi pełnosprawnych z niepełnosprawnymi, co łączy się z bezwzględną akceptacją” [Wyczesany, Dyduch, 2005, s. 91]. We wspomnianej akceptacji oprócz tolerancji znaleźć się musi wzajemna relacja interpersonalna.

Zmiany o charakterze legislacyjnym mające wpływ na kształcenie osób niepełnosprawnych

Pierwszym aktem prawnym, który swoim zasięgiem obejmował uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi we Włoszech była ustawa z 1923 roku. Dla uczniów niesłyszących i niewidomych zostały stworzone szkoły oraz klasy specjalne ze specjalnie do tego przygotowaną kadrą. Dzieci niepełnosprawnych nie dotyczył jednak obowiązek szkolny, a ich edukacja odbywała się w warunkach zamkniętych. Segregacja stała się pierwszym ważnym krokiem zmierzającym do integracji [Apanel, 2014, s. 100-103]. Wszelkie działania podejmowane w kolejnych latach w stosunku do edukacji osób niepełnosprawnych dotyczyły przede wszystkim osób głuchych i niewidomych. Intensyw-

ne czynności w tym zakresie zaczęto podejmować po drugiej wojnie światowej, kiedy to w 1947 r. Narodowa Komisja Badań nad Reformą Szkolnictwa analizowała funkcjonowanie dotychczasowego systemu oświatowego. Niestety, w owym czasie żadnych wniosków nie zgłosiła i niedługo potem przestała funkcjonować [Sawicka-Wilgusiak, 2002, s. 100].

Rok 1948 przyniósł Włochom konstytucję, w myśl której wszyscy obywatele otrzymali równe prawo w zakresie poszanowania godności oraz wskazano ich równość wobec prawa, bez względu na ich warunki osobiste czy społeczne. Osobom niepełnosprawnym przyznano tym samym prawo do nauki i pracy [Sawicka-Wilgusiak, 2011, s. 48-49].

Okres powojenny wiązał się z falą migracji wewnętrznych, a także sprzyjał dynamicznemu rozwojowi przemysłowemu i gospodarstwu. Migracja ludności ze wsi do miast stawiała przed rządzącymi nowe wyzwania, co wiązało się również z dynamicznymi przekształceniami w obrębie kultury i współżycia społecznego. Pojawiały się nowe wyzwania i problemy, którym należało sprostać, a jednym z nich był napływ dzieci z różnych klas społecznych i środowisk. Poważną barierą do pokonania w zakresie edukacji była bariera językowa uczniów posługujących się różnymi dialektami. W związku z tym, by ujednoczyć działania w zakresie szkolnictwa elementarnego w 1962 roku uchwalono ustawę, w myśl której obowiązek szkolny miał trwać przynajmniej osiem lat. Zaznaczono też niezwykle istotną kwestię, iż „osoby niepełnosprawne oraz nieprzystosowane społecznie mają prawo do edukacji i przyuczenia zawodu” [Wyczesany, Dyduch, 2005, s. 96].

Kolejne lata były ogromnym wyzwaniem zarówno dla szkół i pracujących tam nauczycieli, jak również dla samych uczniów. Tworzone były klasy specjalne i dyferencyjne. W roku szkolnym 1970/71 klas takich było aż czternaście tysięcy. Kolejne zmiany i reformy w systemie edukacji wynikały również z protestów społeczności przeciwko dyskryminacji. Segregacja uczniów niepełnosprawnych w klasach specjalnych była jedną z jej form. Badacze podawali w wątpliwość

nauczanie osób niepełnosprawnych w klasach specjalnych na rzecz pracy wspólnie z innymi uczniami w szkołach powszechnych.

Przełomowy okazał się rok 1977. Do tego momentu osoby niepełnosprawne kształcone były w specjalnych szkołach oraz zamkniętych ośrodkach [Sawicka-Wilgusiak, 2011, s. 48-49]. Zmianę uregulowała ustawa nr 517 z dnia 4 sierpnia 1977 roku, w myśl której podejście integracyjne stało się obowiązującym we włoskim szkolnictwie. Obok ustawy nr 517 podejmowano także inne reformy, które miały wpływ na funkcjonowanie osób niepełnosprawnych w społeczeństwie – reformę opieki psychiatrycznej oraz opieki zdrowotnej. Zlikwidowano szpitale psychiatryczne, które zastąpione zostały systemem opieki psychiatrycznej o charakterze środowiskowym. W ramach reformy opieki zdrowotnej podjęty został szereg działań. Między innymi ujednoczony został system opieki zdrowotnej oraz położono nacisk na działania o charakterze profilaktycznym oraz leczniczym. Podobnie jak w przypadku placówek psychiatrycznych, założono sieć placówek leczniczo-terapeutycznych na poziomie gmin. Zadania tych placówek obejmowały działania profilaktyczne, rehabilitacyjne oraz socjalne. Szczególny nacisk został położony na opiekę nad dziećmi niepełnosprawnymi, w tym na poradnictwo rodzinne, zajęcia logopedyczne, rehabilitację i inne niezbędne do wyrównywania szans, chociażby edukacyjnych. Ostatnia reforma, która miała znaczący wpływ na opiekę nad osobami niepełnosprawnymi, dotyczyła przeniesienia dysponowania budżetem w zakresie polityki społecznej państwa na gminy. Pozwoliło to na indywidualne podchodzenie do jednostek, w tym osób niepełnosprawnych i niepomijanie ich w udziela*niu niezbędnej pomocy [Szumski, 2005, s. 108-110].

Wspominana już wcześniej reforma edukacyjna nie byłaby możliwa, gdyby nie wcześniejsze działania Ministra Edukacji. 1975 rok to czas opublikowania projektu nowoczesnej szkoły, funkcjonującej w oparciu o integrację osób niepełnosprawnych z pełnosprawnymi, negującej podejście segregacyjne oraz tworzenie specjalnych szkół i klas, a podkreślający indywidualne wartości każdego ucznia. Zwrócono w nim uwagę na fakt, że działania włączające powinny być wy-

konywane stopniowo, tak by były jak najbardziej korzystne i przemyślane. W tym samym czasie przy Ministerstwie Edukacji utworzone zostało Biuro Specjalne dla Osób Niepełnosprawnych, które w późniejszym etapie przekształcono na Biuro Badań nad Osobami Niepełnosprawnymi [Wyczesany, Dyduch, 2005, s. 96].

Początkowo szkoły specjalne zostały przekształcone w ośrodki kształcenia pedagogów wspierających, by ostatecznie ulec rozwiązaniu. Kolejne lata obfitowały w różnego rodzaju akty prawne odnoszące się do organizacji szkolnictwa we Włoszech. Dotyczyły również zasad kształcenia pedagogów, a także wskazywały na konieczność współpracy międzyinstytucjonalnej na rzecz uczniów z niepełnosprawnościami. Niezmiernie ważnym okazał się rok 1988, kiedy to osobom niepełnosprawnym umożliwiona została dalsza edukacja w szkołach wyższych.

Niezwykłe istotna dla Włochów okazała się ustawa tzw. podsumowująca z 5 grudnia 1992 roku. Jej zadaniem było uporządkowanie dotychczas wydanych dokumentów z zakresu integracji socjalnej, opieki medycznej, a także edukacji niepełnosprawnych. Głównym założeniem była gwarancja pełni godności oraz prawa do wolności i niezależności złożona w stosunku do osób niepełnosprawnych. Podjęto również próbę zdefiniowania niepełnosprawności. Została ona określona jako naruszenie funkcji organizmu i sprawności, które uniemożliwiają wykonywanie codziennych czynności, w tym przede wszystkim edukację w szkole powszechnej, ale również utrudniają funkcjonowanie w płaszczyźnie społecznej oraz zawodowej [Nocera, Cotton, 2002, s. 14-16].

Zgodnie z założeniami ustawy, w zakresie gwarancji pełni praw, osobom niepełnosprawnym zapewniony dostał dostęp do wszelkich badań naukowych w celu ustalenia przyczyn zaburzeń, wczesna interwencja podparta uprzednio postawioną diagnozą medyczną (w Polsce dopiero od niedawna docenia się ten zakres pomocy udzielany dzieciom z niepełnosprawnościami). W ustawie zaznaczono również konieczność zapewnienia pomocy terapeutycznej, rehabilitacyjnej, specjalno-medycznej i socjalnej. Położono nacisk na współpracę z rodziną i środowiskiem, w którym przebywa osoba niepełnosprawna. Szczere-

gólną uwagę zwrócono na likwidację barier zarówno architektonicznych, jak i społecznych [Wyczesany, Dyduch, 2005, s. 96-99].

Na stan obecnego, integracyjnego systemu kształcenia we Włoszech miały wpływ również ratyfikowane umowy międzynarodowe oraz akty prawne, takie jak chociażby Konwencja o prawach dziecka czy Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych.

Założenia i realizacja integracyjnego systemu kształcenia

W najważniejszym akcie prawnym obowiązującym we Włoszech – konstytucji z 1948 r., co już zostało podkreślone, wyraźnie zapisano podstawowe zasady dotyczące edukacji i szkolnictwa. Tym samym położono nacisk na wolność kształcenia oraz nałożono obowiązek zapewnienia sieci placówek przez państwo. Odpowiedzialnością za edukację dzieci obarczono rodziców, którzy zadbać muszą, aby proces ten trwał co najmniej osiem lat [Jacewicz, 2010, s. 24-26].

Szkolnictwo we Włoszech jest organizowane przez Ministerstwo Oświaty Publicznej. Pod jego jurysdykcją znajdują się przedszkola, szkoły podstawowe, szkoły średnie, a także szkoły wyższe (które zarządzane są przez Ministerstwo Uniwersytetów, Badań Naukowych i Technologicznych) [Grącka, 2000, s. 7]. Szkoły publiczne są finansowane z budżetu państwa. Czas trwania roku szkolnego wynosi dziewięć miesięcy, ale na prośbę rodziców można go wydłużyć do jedenastu miesięcy [Jacewicz, 2010, s. 24-26].

Za funkcjonowanie codzienne szkoły odpowiedzialny jest dyrektor wraz z radą szkolną (w której skład wchodzi rodzice, uczniowie i nauczyciele) [Grącka, 2000, s. 7]. Dyrektor szkoły decyduje o siatce godzin przeznaczonych na realizację określonych przedmiotów. W szkole podstawowej nie prowadzi się nauczania tzw. zintegrowanego, ale zajęcia prowadzone są przez nauczycieli wykwalifikowanych z jednego przedmiotu [Sowińska, 2011, s. 35].

Cykl kształcenia we Włoszech trwa obecnie 13 lat. Zaczyna się w szkole podstawowej – 5 lat nauki, następnie uczeń przechodzi do szkoły średniej pierwszego stopnia – nauka trwa 3 lata, i dalej do szko-

ły średniej drugiego stopnia, gdzie na poziomie liceum lub technikum edukacja zajmuje 5 lat. Do szkoły podstawowej dziecko idzie w wieku 6 lat, gdyż wówczas zaczyna się obowiązek szkolny [Bogdańska, 2012/2013, s. 31]. Wcześniej, w wieku 3 lat, dziecko może zacząć uczęszczać do przedszkola. Mimo że nie jest ono obligatoryjne, to aż 95% dzieci chodzi do przedszkola [Sawicka-Wielgusiak, 2002, s. 100]. Przedszkola traktowane są jako pierwszy poziom edukacji, nazywane są wręcz szkołą dziecięcą. Składają się z trzech grup – sekcji zgodnych z przedziałem wiekowym. Jeśli w grupie przedszkolnej znajduje się dziecko niepełnosprawne, sekcja z liczby od 14 do 28 dzieci zmniejsza się do liczebności od 10 do 20 uczniów. Przygotowanie przedszkolne skoncentrowane jest na wspieraniu rozwoju dziecka i przygotowanie go do podjęcia obowiązku szkolnego [Jacewicz, 2010, s. 24-25]. Do szkoły średniej niższego stopnia uczęszczają uczniowie w wieku od 11 do 14 lat, a wyższego stopnia w wieku od 14 do 16 lat. Obowiązek szkolny we Włoszech trwa do ukończenia 16. roku życia, natomiast obowiązek nauki realizuje się przez co najmniej 12 lat edukacji lub do czasu uzyskania 3-letnich kwalifikacji zawodowych [Jagielska, 2001, s. 7, <http://eurydice.org.pl>].

Integracja we włoskim systemie edukacyjnym wychodzi poza mury szkoły i dotyczy funkcjonowania jednostki w normalnym życiu, korzystania przez osoby niepełnosprawne z pełni przysługujących jej praw, w tym również dostępu do niezbędnych instytucji społecznych. Integracja w obrębie szkolnictwa ma stwarzać takie warunki dziecku niepełnosprawnemu, aby mogło się wychowywać w swojej rodzinie (a nie internacie), uczyć w szkole, do której uczęszczają dzieci z jego najbliższego środowiska sąsiedzkiego, wśród pełnosprawnych uczestników [Wyczesany, Dyduch, 2005, s. 91].

Od lat dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia dzieci niepełnosprawne mają prawo uczęszczać do każdego typu szkoły. Wsparcie placówkom integracyjnym udzielane jest przez ministerstwo edukacji, ministerstwo zdrowia oraz lokalne władze. Każda z tych instytucji w inny sposób wspiera szkoły w pełnym realizowaniu integracji. Ministerstwo edukacji zapewnia zatrudnienie odpowiednio wykwalifiko-

wanych nauczycieli, ministerstwo zdrowia współpracuje ze szkołami w ramach realizowania usług medycznych, pomocy psychologicznej oraz rehabilitacyjnej, natomiast zadaniem władz lokalnych jest przełamywanie barier architektonicznych, a także zapewnienie środków na wsparcie socjalne dla rodzin [Sawicka-Wilgusiak, 2011, s. 49-51].

Uczeń niepełnosprawny w szkole włoskiej

We włoskiej szkole wszelka odmienność stanowi wartość dodaną przez docenienie faktu, iż każdy człowiek jest inny. Tak otwarta postawa sprzyja nauczaniu dzieci niepełnosprawnych w poszanowaniu ich godności i uwzględnieniu możliwości [Jurga, 2004, s. 49-50]. Uczniowie niepełnosprawni uczęszczają więc do klas wraz z ich pełnosprawnymi rówieśnikami. Aby dziecko takie mogło jak najpełniej funkcjonować w środowisku szkolnym, praca z nim rozpoczyna się od diagnozy potrzeb i możliwości ucznia. Ten proces powtarzany jest na każdym etapie kształcenia, wówczas gdy zdiagnozowana niepełnosprawność ma charakter stały bądź postępujący i tym samym może wpływać na funkcjonowanie dziecka w klasie.

Uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w szkole powinien posiadać szereg dokumentów. Wśród nich znaleźć się powinno zaświadczenie o niesprawności wydane przez psychologa, diagnoza, zawierająca opis możliwości i ograniczeń, dokonana przez komisję lekarską, a także plan edukacji indywidualnej. Plan edukacji indywidualnej jest dokumentem, który wraz ze specjalistami współtworzą rodzice dziecka. Zawiera on założenia do pracy z uczniem przedstawione przez lokalny ośrodek opieki zdrowotnej oraz specjalnie do tego przygotowaną kadrę nauczycielską. PEI oparty jest o schemat rozwoju intelektualnego dziecka, możliwości oraz ograniczenia i podparty specjalnie zaplanowanymi oddziaływaniami ze strony nauczycieli i szkoły. Ewaluacja dokonywana jest pod koniec każdego etapu edukacyjnego, jednak corocznie kontroluje się osiągnięcie celów zapisanych w PEI. Tym sposobem rada klasowa, przy udziale i decydującym głosie nauczyciela

wspierającego, dokonuje promocji ucznia do kolejnej klasy [Sawicka-Wilgusiak, 2011, s. 48-49].

Podjęmowane czynności służą pełnemu włączeniu dziecka z niepełnosprawnością do życia szkolnego, klasowego. Jeśli jest taka potrzeba, przy uczniu może być obecny nauczyciel wspierający. Pedagog wspierający pracuje z uczniem niepełnosprawnym zarówno na oddzielnych zajęciach, jak również podczas pracy z nauczycielem klasowym. Uczniowie niepełnosprawni mają prawo uczestniczyć we wszystkich zajęciach oraz zajęciach specjalnych – przygotowanych przez pedagoga wspierającego, ale także we wszelkich formach dodatkowych. W celu uzyskiwania coraz lepszych efektów pracy nauczyciele mają prawo włączać do swojej pracy eksperymentalne metody dydaktyczne [Sawicka-Wilgusiak, 2011, s. 48-49].

Kształcenie nauczycieli w zakresie realizowania edukacji integracyjnej

Włoscy nauczyciele mają duże przywileje. Jednym z najistotniejszych jest gwarancja utrzymania zatrudnienia aż do uzyskania emerytury. W ramach podstawowego kształcenia nauczycieli wyróżnia się dwa nurty – uniwersytecki i nieuniwersytecki. Idąc torem uniwersyteckim, nauczyciel kończy studia wyższe – uniwersytet, instytut politechniczny, uniwersytet prywatny czy uniwersytety dla obcokrajowców. Cykl nieuniwersytecki umożliwia podjęcie zawodu nauczyciela po odbyciu krótkich studiów pomaturalnych, studiów technicznych, artystycznych, muzycznych czy też wojskowych lub policyjnych. Najważniejszą rolę w kształceniu pedagogów odrywają uniwersytety – szczególnie w przypadku szkół średnich, natomiast w przypadku przedszkoli i szkół podstawowych – adekwatne wykształcenie dają wyższe szkoły pedagogiczne [Parczewska, 2010, s. 5-7].

W ramach przygotowania kadry pedagogicznej do realizowania założeń pełnej integracji wszyscy nauczyciele podlegają szkoleniu z zakresu specjalnych potrzeb uczniów. Nauczyciele wspierający zobowiązani są przejść dodatkowy, roczny kurs uniwersytecki obejmujący zarówno teorię, jak i praktykę. Ci z nauczycieli, którzy pracować mają

z dziećmi niewidomymi i niesłyszącymi, mają ten kurs wydłużony o jeden semestr [Jurga, 2004, s. 49-50].

To, co pozwala nauczycielom we włoskiej szkole integracyjnej pracować z otwartością, to fakt, że stosując różne metody pracy, osiągają mniejsze i większe sukcesy. Tym samym są dobrze oceniani przez społeczeństwo i cieszą się prestiżem społecznym. Taka sytuacja buduje motywację i utwierdza w przekonaniu o słuszności dążenia tą właśnie drogą życiową.

System kształcenia integracyjnego we Włoszech jest przykładem na to, że warto pozbywać się barier wszelkiego typu. Podkreślenie znaczenia i roli osób niepełnosprawnych w życiu codziennym każdego człowieka było punktem odniesienia wielu aktów prawnych o charakterze międzynarodowym. Funkcjonowanie opisywanego systemu we Włoszech pokazuje, że pod względem legislacyjnym i organizacyjnym można wszystko klarownie zorganizować. Wystarczy cechować się otwartą postawą na drugiego człowieka, szanować go takim jaki jest, pozwolić mu wykorzystywać swoje mocne strony i tym samym niwelować trudności.

Bibliografia

- Apanel D., *Teoria i praktyka kształcenia integracyjnego w Polsce w latach 1989-2012*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2014.
- Bogdańska A., *Standardy wymagań we włoskiej szkole*, „Język Polski w Liceum”, nr 2 2012/2013.
- Grącka J., *Jak to robią we Włoszech*, „Gazeta Szkolna. Nauczyciele. Edukacja. Reforma”, nr 12(20) 2000.
- <http://eurydice.org/pl/wp-content/uploads/2014/10/wlochy.pdf>
- Jacewicz A., *Edukacja przedszkolna w północnych Włoszech*, „Wychowanie w przedszkolu. Czasopismo dla nauczycieli” nr 1/2010.
- Jagielska M., *Edukacja w krajach Unii Europejskiej. Reforma szkolna we Włoszech*, „Nowa Edukacja Zawodowa”, nr 5-6(7-8)/2001.

- Jurga L., *Uczeń niepełnosprawny i kształcenie nauczycieli w zakresie specjalnych potrzeb edukacyjnych w wybranych krajach Unii Europejskiej*, „Dyrektor Szkoły”, nr 5/2004.
- Nocera S., Cotton G., *Handicappati gravi e grsimi. E possibile nelle scuole per tutti*, Padova 2002.
- Parczewska T., *Kształcenie nauczycieli we Włoszech*, „Życie Szkoły”, nr 9/2010.
- Sawicka-Wilgusiak S., *Dzieci niepełnosprawne w szkole włoskiej*, „Nowa Szkoła”, nr 8/2011.
- Sawicka-Wilgusiak S., *Reforma szkolnictwa we Włoszech*, „Ruch Pedagogiczny” nr 1-2/2002.
- Sowińska A., *Włoskie rozwiązania edukacyjne, czyli rozważania dyrektora szkoły*, „Dyrektor Szkoły”, nr 5/2011.
- Szumski G., *Przemiany systemu kształcenia osób niepełnosprawnych we Włoszech*, [w:] Wyczesany J., Gajdzica Z., (red.) *Edukacja i wsparcie społeczne osób z niepełnosprawnością w wybranych krajach europejskich*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005.
- Wyczesany J., Dyduch E., *Uwarunkowania procesów integracyjnych we Włoszech*, [w:] Wyczesany J., Gajdzica Z., (red.) *Edukacja i wsparcie społeczne osób z niepełnosprawnością w wybranych krajach europejskich*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005.